

Het CDA en de toekomst

De politiek moet de komende jaren een antwoord vinden op de vraag hoe de verbrokkelende samenleving bijeen gehouden kan worden. De christen-democratie heeft doeltreffender oplossingen voor dit probleem vanwege haar andere visie op overheid, samenleving en mensen

De twee hoofdbestanddelen uit de titel - het CDA en de toekomst - worden tegenwoordig vaak geassocieerd met de term 'einde'. Het einde van de geschiedenis, van ideologie, van democratie, of van de moderne tijd. Al die kwalificaties zijn gebruikt. Kennelijk loopt de moderne mens in zijn vrijheidsstreven tegen een grens op, als bestaan en vrijheid zeker lijken. Dan stelt hij zich opeens de vraag naar de zin daarvan en wordt van de overheid op wie hij de vrijheid bevocht, een zingevend kader, een doel verwacht. Wie daarentegen die zin al gevonden had in de bescherming door de overheid van zijn materieel welzijn tegen economische risico's, is niet minder in verwarring nu ook de overheid moet terugtreden en zich moet buigen voor de markt. Het vermeende 'einde' wordt meestal toegeschreven aan technische, economische en maatschappelijke verande-

Mr. J.P.H. Donner

ringen waarop mensen geen vat meer hebben. Het lijkt de oude predestinatie in een modern gewaad. Dat is opvallend. Ik zal niet stellen dat wetenschap, techniek en economie niet belangrijk zijn, maar wij blijven verantwoordelijk, individueel en collectief. Niets is zo verleidelijk als het vertrouwen in objectieve feiten en wetenschappelijke zekerheden die geen keuze meer laten. Niets is zo bedrieglijk. De samenleving is niet maakbaar, maar dat betekent niet dat onze keuzen er allemaal niets toe doen. De toekomst rolt niet over ons heen.

Daarom heb ik minder twijfel over de toekomst van het CDA. Dat staat in een traditie waarin bestaan en vrijheid aan het begin komen (de schepping en de appel) maar de hoop aan het einde staat, de zekerheid dat ook dit niet het einde is. Niet de overheid geeft zin aan de samenleving, maar de samenleving, de mensen daarin, geven zin aan de overheid. Die uitgangspunten zullen we

vruchtbaar moeten weten te maken bij de keuzen die mede vormgeven aan de toekomst. In de wetenschap dat ook die keuzen en oplossingen gebrekkig zullen zijn; het blijft hozen in een lekke boot, maar het is onze verantwoordelijkheid om die drijvend te houden.

Onze 'blinde' vlek voor de toekomst

Middeleeuwse schilderijen vallen op door het gebrek aan historisch besef. Het verleden wordt voorgesteld in de beelden van alledag. Nu wordt het besef dat vroeger alles anders was, ons met de paplepel ingegoten. Maar als het om de toekomst gaat, doen wij vaak niet anders dan die middeleeuwse schilders. Bepaalde veranderingen kunnen we ons voorstellen, vooral als die de economie, de techniek en het milieu betreffen. Maar dat we zelf, onze sociale structuren of de overheid daarbij veranderen, stellen we ons niet voor. Deze drie zijn constanten in onze verbeelding van de toekomst. Maar als in het verleden alles anders was, zal ook de toekomst anders zijn.

De blokkade zit zelfs dieper. Veranderingen die onszelf of de samenleving betreffen, ervaren wij als sinister. We beschouwen ze als problemen, waartegen we ons wapenen met verzekeringen, afspraken en wetten, om zo het heden te continueren. Onuitgesproken oogmerk is duurzaamheid scheppen; doorgeven van wat we nu hebben aan volgende generaties. Stel u voor dat onze voorouders dat ook zo hadden gezien. Zij hadden gelukkig tot doel dat wij het niet zo zouden treffen als zij.

Veranderingen in de samenleving

De samenleving verandert sneller dan ooit. Economische en technische ver-

anderingen trekken vooral aandacht. De demografische veranderingen zijn echter niet van minder betekenis. Door migratie zal de samenleving nog heterogener worden. Dat is niet nieuw; het hoge tempo waarin het gebeurt is dat wel. Nu zijn er tweëneenhalf miljoen allochtone inwoners in de zin dat tenminste één ouder elders is geboren. Daarvan zijn overigens slechts 750.000 vreemdeling. De komende vijftien jaren zullen er nog eens tussen een half en één miljoen buitenlanders bijkomen; de afgelopen vijftien jaren waren dat er 400.000. Door vergrijzing en ontgroening zal daarnaast de leeftijdopbouw in de samenleving sterk veranderen. Ook dat is niet nieuw, maar door de abrupte omslag van de naoorlogse geboortegolf in de jaren '70 gaat ook dat veel sneller: het aantal ouderen verdubbelt en hun aandeel in de bevolking stijgt daardoor. In welke mate hangt nog af van het aantal jongeren, waarvan het merendeel nog geboren moet worden, maar hun aandeel neemt af.

Vanuit onze blokkade voor de toekomst zien we die veranderingen primair als problemen. Bijvoorbeeld als probleem voor de collectieve lasten, omdat we de bestaande verhoudingen in wet en recht hebben vastgelegd en de staat aansprakelijk hebben gemaakt voor de kosten van aanpassing. Natuurlijk is het waar dat het beroep op collectieve voorzieningen zal veranderen; bijvoorbeeld ouderen en migranten vergen een andere gezondheidszorg en de behoefte aan onderwijs verandert. Die vraagstukken behoeven alle aandacht, maar daar staat of valt de toekomstige betekenis van de christen-democratie niet mee.

Het werkelijke politieke vraagstuk dat met die veranderingen aan de orde wordt gesteld, is het gegeven dat de samenleving mede daardoor aan steeds

sterkere middelpuntvliedende krachten onderhevig is en verbrokkelt. Daarmee staat de kwaliteit van onze samenleving op het spel. Het bestaansrecht en de betekenis van de christen-democratie voor de toekomst, staat of valt met de vraag of wij met onze uitgangspunten voor dat vraagstuk een beter en vruchtbaarder antwoord kunnen geven dan andere partijen.

Een centrifugale samenleving

Die verbrokkeling van de samenleving heeft niet één oorzaak. Ik zie er tenminste drie.

Technische, economische en demografische veranderingen

Een eerste is er het cumulatieve effect van de technische, economische en demografische veranderingen die steeds meer over elkaar heenschuiven. Meer flexibiliteit en markt leiden tot grotere economische verschillen. Belangen worden pluriformer en diverser; de maatschappelijke kwetsbaarheid van grote groepen in de samenleving voor die veranderingen neemt toe. Migratie en achterstand dreigen samen te gaan vallen. Dat wordt versterkt door het toenemend belang van opleiding en kennis in de economie. Tegelijk zien we dat opleiding, kennis en ervaring steeds sneller verouderen; lang voor het vijftenzestigste jaar heeft het grootste deel van de beroepsbevolking het arbeidsproces verlaten. Niet alleen neemt het financieel draagvlak daardoor af, maar ook de maatschappelijke betrokkenheid via arbeid en werkkring. Tegenover meer ouderen staan in de toekomst minder actieven. Maar ook minder jongeren om de betaalde zorg te vervullen; alleen al daardoor worden de kosten van die zorg hoger. Tegelijk verschromen de natuurlijke zorgsyste-

men van familie of kennissen omdat het op peil houden van het gezinsinkomen in steeds meer gevallen tweeverdieners eist. Door die veranderingen raken steeds meer belangen gescheiden, mensen geïsoleerd en velen in de kwaliteit van hun bestaan bedreigd. Bovendien roept de ongelijkmatige verdeling van deze effecten maatschappelijke spanningen op.

Het proces van individualisering

Een tweede factor is het proces van individualisering. Dat is niet alleen het gevolg van toenemende zelfzuchtigheid; van op eigen belangen gerichte, calculerende burgers. De wortels van dat proces liggen besloten in de grondslagen van de verzorgingsstaat en in onze concepten van recht en van het individu als drager van rechten. Het zijn vaak in de eerste plaats overheid en wetgever zelf die de burger reduceren tot zijn economische rol. Er zijn grote reserves aan solidariteit en zorg, maar waar daar behoefte aan bestaat, wordt de rol van de burger in de regel beperkt tot die van portemonnee. Persoonlijke verantwoordelijkheden worden regels. Mogelijkheden worden eerst recht en vervolgens wordt men geacht daarvan gebruik te maken en tenslotte wordt men daartoe verplicht. Deze 'dwingende' logica is herkenbaar bij de wetgeving met betrekking tot de emancipatie en de studiefinanciering. Bovendien kan de burger van niemand het calculeren zo goed leren als van de 'bezuinigende' overheid. Individualisering is geen adequate aanduiding. Er wordt thans vermoedelijk

**We hebben
individuele vrijheid
en collectieve
verantwoordelijkheid
willen bevorderen,
maar dreigen nu
individuele
verantwoordelijkheid
en collectieve
vrijheid te verliezen.**

meer dan ooit tijd, geld en inspanning geïnvesteerd in gezin, relaties en sociale activiteiten. Maar ieder heeft daarbij steeds meer mogelijkheden om naar eigen inzicht en situatie invulling en structuur te geven aan zijn leefwereld. En die leefwerelden gaan door technische en economische ontwikkelingen steeds meer uiteenlopen. Sociale structuren verdwijnen niet, zij worden alleen veel gevarieerder en krijgen het karakter van veranderende netwerken rond personen, belangen en maatschappelijke issues.

Ieder heeft binnen die gevarieerde en dynamische structuur meer ruimte en vrijheid. Maar zij biedt de samenleving geen samenhang en het versterkt de maatschappelijke verbrokkeling. Belang zoekt belang, interesse zoekt interesse en sociale sferen raken gescheiden. Hoe vloeiender de bindingen, des te minder zullen zij onderlinge zorg en verantwoordelijkheid genereren. De kaders en traditionele verbanden waarbinnen mensen in hun maatschappelijke diversiteit werden geïntegreerd en op elkaar waren aangewezen, zoals woonplaats, levensbeschouwing, verdwijnen. Zelfs de functie van arbeid kalft in dat opzicht af. Arbeid wordt gedifferentieerder en gespecialiseerder. Wie werk heeft, werkt steeds harder, maar wie geen werk heeft, verliest ook het uitzicht daarop. Terwijl het aanbod van arbeid zich concentreert in de grote steden, vestigt de economische bedrijvigheid zich daarbuiten.

De inrichting van de samenleving

Een derde cruciale factor is de wijze waarop we de samenleving nu hebben ingericht. Dat is gedaan om de samenleving bijeen te houden, maar de wijze waarop het gedaan is versterkt nu juist het proces van maatschappelijke ver-

brokkeling. Groepen of waarden (zoals het milieu) zijn als voorwerp van zorg en bescherming wettelijk afgeschermd van de dynamiek van de samenleving. Ze zijn als het ware in 'hokjes' geplaatst in vaste verhoudingen en patronen. Dit biedt zekerheid, maar het lijkt steeds meer de zekerheid van een gevangenis. Men raakt steeds meer in die hokjes opgesloten en afhankelijk van de overheid. Wat als bescherming begint, wordt isolement en uiteindelijk als discriminatie ervaren. Vrouwen en ouderen zijn beschermd tegen arbeid, feminisme en een beginnend gevoel van leeftijdsdiscriminatie zijn daarvan het gevolg. Oudere werknemers zijn in hun werk en pensioen beschermd; het gevolg is het op grote schaal vervroegd uitreden waardoor op termijn ook het basispensioen bedreigd wordt. We hebben minderheden in hun eigenheid willen respecteren; wat we hebben, is isolement en discriminatie. We hebben de kwaliteit van arbeid met waarborgen en eisen beschermd, maar arbeid is daardoor steeds schaarser geworden en voor velen minder bereikbaar. We hebben kortom individuele vrijheid en collectieve verantwoordelijkheid willen bevorderen, maar dreigen nu individuele verantwoordelijkheid en de collectieve vrijheid te verliezen.

Door de veranderende maatschappelijke context krijgen regels, rechten en voorzieningen die met de beste bedoelingen zijn vastgesteld, een averechts effect. Terwijl de overheid de lasten en verantwoordelijkheden nu al niet aan kan, werken het recht, de diversiteit in de samenleving en een drang tot perfectionisme in de richting van een steeds grotere differentiatie en fijnmazigheid. Drieëntwintig onderscheiden categorieën jeugdigen in de bijstand is niet een op zichzelf staand excès, maar

een politiek-rationeel gevolg van het systeem. Veranderen moet het, maar veranderen gaat van 'au'. Zo zitten we vast als het aapje met zijn hand in de pot met snoep, dat zijn hand er uit wil krijgen, maar ook het snoep niet los wil laten.

Laten we goed beseffen wat er op het spel staat. Naarmate het stelsel minder bevredigt, tast dit het vermogen van de overheid aan om de samenleving bijeen te houden. Wanneer de overheid geen oplossing meer biedt, gaat

men zijn eigen weg en helpt zichzelf via de mazen in het systeem. Op alle terreinen neemt dan de bereidheid af om gemeenschappelijk tot een oplossing te komen en zich te houden aan de gestelde regels. Het onvermogen om het disfunctioneren te verhelpen, wordt dan zelf een factor van verbrokkeling.

Het centrale politieke vraagstuk en de alternatieven

De centrale opdracht van de politiek in de komende jaren is om een antwoord te vinden op dit vraagstuk van middelpuntvliedende krachten van diversiteit en heterogeniteit. Hoe kan de samenleving bijeen worden gehouden en hoe kan mensen houvast worden geboden bij de inrichting van hun eigen bestaan en omgeving. In een verbrokkelde samenleving die geen greep heeft op de eigen toekomst verliest politiek haar zin.

Het gaat daarbij vooral om het vinden van een andere benadering voor het functioneren van de overheid. Op de verschillende maatschappelijke en technische veranderingen die van invloed zijn, hebben overheid en politiek geen of slechts beperkte invloed. Men kan

het proces van individualisering en de 'patchwork society' politiek veroodelen, maar daarmee verdwijnen zij niet. Wanneer het CDA die veroordeling bovendien kracht van wet zou willen geven, komt het op zeer gevaarlijk ter-

rein. Een overheid die mensen tot deugdzzaamheid wil dwingen, vervalt in de ergste tirannie.

Bij het zoeken van een adequaat antwoord op het vraagstuk van de inrichting van het bestel, dreigen we bevangen te raken in de concepten van ande-

ren. Daarin beperkt de oplossing zich tot de smalle keuze tussen terugtred van de overheid of een efficiëntere uitvoering van het bestaande bestel, markt of een sociaal gezicht of althans een moeizaam compromis daartussen. Dat biedt echter geen werkelijk alternatief. Terugtred van de overheid, het reduceren van voorzieningen en regels, verschaft wel meer vrijheid. Sommigen krijgen daarbij meer mogelijkheden. Voor velen houdt die vrijheid echter weinig meer in dan het zich aanpassen aan voortdurend nieuwe onzekerheden en omstandigheden die door 'onzichtbare handen' worden geschapen. Door de individualisering biedt de samenleving evenmin houvast of samenhang. Een terugtred van de overheid die slechts berust op efficiency en economische vrijheid, heeft ook geen keerpunt. Geleidelijk worden alle waarden en kwaliteit ondergeschikt aan economische krachten. Uiteindelijk verliest iedereen, omdat niemand nog greep, structuur of houvast heeft, leders leven wordt dan beheerst door 'blinde krachten' en als voorheen bepalen economische positie, kracht en macht de verhoudingen.

Een overheid die mensen tot deugdzzaamheid wil dwingen, vervalt in de ergste tirannie.

Het zo goed en zo kwaad als het kan, vasthouden aan het bestaande komt echter op hetzelfde neer. Deze benadering loopt in toenemende mate vast omdat zij nieuwe maatschappelijke problemen en ontwikkelingen beantwoordt met de concepten, analyses en oplossingen uit het verleden. Door zo het verleden in de toekomst te continueren, sluiten we onze toekomst af. Het biedt ook nauwelijks meer zekerheid dan een terugtrekkende overheid. Wordt er werkelijk een beroep gedaan op voorzieningen, dan worden zij schielijk aangepast om het beroep te beperken. Terwijl er voor het overige een toenemend schemergebied ontstaat van gedogen, fraude, criminaliteit en illegaliteit. Hierdoor krijgt een ieder die zich nog wel aan de regels houdt het gevoel dat hij een 'sukkel' is.

Linksom of rechtsom bieden de gepresenteerde alternatieven het perspectief van een samenleving die van markten, netwerken en labiele evenwichten aan elkaar hangt. Het is een samenleving waarin niemand de ontwikkeling nog beheerst. Dat is het perspectief van het 'einde'.

Christen-democratische uitgangspunten

Het CDA en de partijen die daarin zijn opgegaan, zijn vanouds uitgegaan van een vruchtbaarder benadering. Die berust op een andere visie op overheid, samenleving en mensen. De staat wordt niet gezien als verlengde van de economie in de zin dat zij collectieve voorzieningen dient te scheppen die de markt niet voortbrengt. De overheid wordt niet gezien als het dagelijks bestuur van de nationale gemeenschap, die op ieder punt waar het mis gaat, moet ingrijpen. Staat en overheid hebben een eigen functie. Zij vormen de

noodzakelijke voorwaarde zonder welke samenleving, samenleven bij alle diversiteit en heterogeniteit niet mogelijk is. Hun functie is niet in de eerste plaats om de samenleving te verbeteren, maar om erger te voorkomen: dat we niet vreedzaam kunnen samenleven. Hogere doelen aan staat en overheid toeschrijven is niet ongevaarlijk: *"Das hat gerade den Staat zur Hölle gemacht, dass ihn der Mensch zu seinem Himmel machen wollte"* (Hölderlin) (zie ook Romeinen 13). Dynamiek, waarden, diversiteit en heterogeniteit komen uit de samenleving voort, maar zij zijn niet mogelijk zonder overheid. Staat en individu, sociaal gezicht en markt, gezag en vrijheid, individueel belang en algemeen belang zijn, in die optiek, onderling samenhangende aspecten van eenzelfde werkelijkheid.

Het lijkt abstract, maar biedt een concrete leidraad voor de politiek. Zonder overheid geen samenleving; niet alleen nationaal. Het geldt ook voor het beleid ten aanzien van Europa. Het belangrijkste criterium voor integratie is niet 'wat winnen we', maar 'wat verliezen we bij het uitblijven daarvan'. Geen van de eerder genoemde vraagstukken is oplosbaar zonder een Europese eenwording. Indien bijvoorbeeld de Europese Unie niet stabiliteit biedt noch bijdraagt aan de beheersing van conflicten binnen Europa, is het een illusie dat enige lidstaat bijvoorbeeld het migratie-vraagstuk kan beheersen. Machtsevenwichten tussen staten zullen die stabiliteit niet kunnen voortbrengen.

De integratie maakt andere bestuurlijke niveaus bepaald niet overbodig. De niveaus van overheid zijn geen communicerende vaten: wat de een meer heeft, gaat weg bij de ander. Zij dienen elkaar juist te versterken. Een Europese Unie

zal niet functioneren zonder effectieve staten en lokale overheden. Zo dienen decentralisatie en zelfregulering niet de nationale overheid uit te hollen, maar de bestuursniveaus te versterken. Niet in de vorm dat iedereen bij elkaar over de schouder meekijkt en meebeslist. Die fout is in het verleden gemaakt. Maar decentralisatie is niet verantwoord mogelijk zonder een krachtige bevoegdheid op nationaal niveau waarmee conflicten en zaken van algemeen belang worden beslist.

Het is niet de overheid die werk, waarden en kwaliteit in de samenleving schept. De samenleving doet dat zelf. Banenplannen van de overheid zijn slechts een 'sigaar uit eigen doos'. Er wordt weer mogelijk gemaakt, wat eerst onmogelijk was gemaakt. Van de overheid mag primair verwacht worden dat zij voorwaarden schept om te voorkomen dat één waarde, bijvoorbeeld het inkomen, alle andere waarden wegdrukt. Dat is samenleven mogelijk maken. Vanuit die optiek zal het overheidsbeleid er primair op gericht moeten zijn om de samenleving zelf in staat te stellen de verschillende waarden en belangen op geïntegreerde wijze met elkaar in overeenstemming te brengen. De markt is slechts één mechanisme in dat opzicht. Overleg, samenwerking en de verdeling van verantwoordelijkheden, aanspraken en verplichtingen zijn andere. Gelet op de werking van de bestaande voorzieningen betekent dat, dat de overheid op veel terreinen drastisch moet terugtreden om mensen weer te integreren in de economische dynamiek. Overheidsvoorzieningen zouden meer gericht moeten zijn op aanvulling waar de eigen inspanningen ontoereikend zijn. Nu berusten zij veelal op de gedachte dat arbeid niet echt menswaardig is.

Die benadering geldt niet alleen op sociaal gebied. Bij de bescherming van milieu en natuur zullen de voorwaarden zo moeten zijn dat economie en milieu meer in elkaars verlengde liggen. Thans is de wet doorgaans gericht op het scheppen van een tegenstelling tussen deze waarden, die in ieder individueel geval door het bestuur moeten worden beslecht.

Tegelijk ligt in die visie besloten dat met een terugtred van de overheid de kous niet af is. Mensen hebben behoefte aan zekerheid en houvast. Dat moet de overheid niet zelf gaan bieden, maar ze zal samenlevingsstructuren moeten beschermen en stimuleren, die samenwerking en contact bevorderen en zo houvast bieden. Concreet betekent dat bijvoorbeeld dat er ondanks de behoefte aan flexibilisering reden is om tenminste één dag te houden waarop iedereen in beginsel wat anders kan doen dan werken. Niet primair omdat het de zondag is, maar omdat, als iedereen weer een andere dag vrij heeft, tal van verbanden niet meer kunnen functioneren.

De overheid is niet waarde-vrij. Het gaat er primair om de waarden te bevorderen die samenleven en samenwerken mogelijk maken. Waarden die mensen inscherpen dat ze op elkaar zijn aangewezen en zonder elkaar niet kunnen leven, dat ze verantwoordelijk zijn. Overheidszorg houdt ook in 'mensen bij de les houden'. Ook op dat punt zijn we in het verleden niet altijd consistent geweest en hebben we de staat te vaak gezien als de 'goede herder'

We hebben de staat te vaak gezien als de 'goede herder' die 99 schapen in de wildernis achterlaat om één schaap te redden. Maar de overheid is er in de eerste plaats om die 99 andere schapen uit de wildernis te halen.

(Mattheüs 18; 12-14 en Lucas 15; 4-7) die 99 schapen in de wildernis achterlaat om één schaap te redden. De overheid is er in de eerste plaats om die 99 andere schapen uit de wildernis te halen. Dat is het verschil tussen christelijke ethiek en christen-democratische politiek.

Vanuit die optiek is ook een herbezinning op de ontwikkeling van het bestuursrecht wenselijk. Is dat niet te ver doorgeschoten in het belemmeren van collectieve besluitvorming ten gunste van de allerlaatste justitiabele die nog zijn 'zegje' moet doen?

Tot besluit

We hebben als christen-democraten uitgangspunten die vruchtbaarder zijn voor de grote politieke vraagstukken van de toekomst dan wat anderen als oplossing aanreiken. We moeten er echter wel iets mee durven te doen. We moeten dan wel bereid zijn om ons los te maken van de wijze waarop interpretaties van onze uitgangspunten en waarden in de loop der tijd in wetgeving en beleid gestold zijn en ons opnieuw bezinnen hoe de uitgangspunten en waarden een nieuwe vorm gegeven kunnen worden onder snel veranderende omstandigheden.

In die optiek is er minder plaats voor bevlogenheid, ethiek en verontwaardiging over de slechtheid van de wereld. Daar winnen we geen verkiezingen mee en we verdienen niet om ze op die basis te winnen. De samenleving wordt niet door ethiek bijeen gehouden, maar door de overheid. Die ethiek ligt al lang besloten in de Nederlandse wetten en desondanks zien we de samenleving uiteenspatten.

De waarde van christen-democratische uitgangspunten voor het land en onze bijdrage aan de regering moeten berus-

ten op de zekerheid dat we doeltreffender oplossingen hebben voor de problemen van samenleven. Een zekerheid die we ontleen aan de overtuiging dat we vanwege onze inspiratie een betere kijk hebben op de overheid, op de behoefte van mensen en op de aard van de samenleving.

Deze visie heeft ook implicaties voor het functioneren van de partij. Die partij is een van de structuren die de samenleving bijeen kan houden, door een platform te bieden voor het met elkaar verenigen van de heterogene belangen en groepen. Dat kan alleen wanneer we weten wat in de samenleving leeft en wat het samenleven daarin bedreigt. Een eerste vereiste daarvoor is het contact zoeken met die groepen en het in discussie treden met kiezers over hun behoeften en noden. Niet om deze vervolgens allemaal op het bord van de overheid te leggen. Dan vervallen we in populisme, worden een sociale actiepartij of een koepel voor bepaalde belangen. Het gaat er om dat wij vanuit onze invalshoek en uitgangspunten een kader en criteria bieden op basis waarvan die verschillende belangen in onderling verband op één noemer kunnen worden gebracht en vertaald in overheidsbeleid.

Die uitgangspunten moeten we vruchtbaar maken, dan heeft de christen-democratie toekomst en, wat meer is, betekenis.

Mr. J.P.H. Donner is voorzitter van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid en lid van de Centrale Werkgroep van het Strategisch Beraad.